

KOLUMNA JAVNE POLITIKE VISOKOG OBRAZOVANJA

„Što školarine imaju s tim? Plaćanje, pristup i završavanje studija u Hrvatskoj“

Autori: Mr. sc. Teo Matković, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, 7. rujna 2010.

Školarine su u protekle dvije godine postale središnja točka javne rasprave o učinkovitosti i dostupnosti visokog obrazovanja. I zagovornici i protivnici poimaju školarine u kontekstu komercijalizacije visokog obrazovanja, odnosno njegove transformacije iz dominantno javnog u dominantno privatno dobro, prvi ga predstavljajući kao nepoželjno stanje, a drugi kao poželjan cilj. Kao potpora ovim vrijednosnim pozicijama artikulirane su i prepoznatljive tvrdnje koje kazuju o činjeničnim posljedicama (ne)plaćanja školarine koje se mogu zateći u gotovo svakoj popularnoj raspravi o financiranju visokog obrazovanja.

Za i protiv: školarine kao prepreka ili poticaj za završavanje studija?

Protivnici školarina ukazuju na smanjivanje društvene dostupnosti visokog obrazovanja: uvođenje školarina za sve studente na preddiplomskoj razini i povećanje iznosa školarina ostavit će visoko obrazovanje dostupno samo imućnoj eliti. Uz to, školarine se ocrtavaju kao ključni čimbenik koji prisiljava studente slabijeg imovinskog statusa na odustajanje od studija, te bi stoga ukidanje školarina učinilo pristup visokom obrazovanju i njegovo završavanje širim i pravednijim.

S druge strane, zagovornici plaćanja školarine predstavljaju školarine kao čimbenik učinkovitosti, gdje izravno plaćanje potiče (odnosno prisiljava) studente da ozbiljno shvate svoje studiranje i da se prema studijskim obvezama i rokovima odgovorno odnose. Uz ovaj se argument često ilustrativno prilaže podatak o "vječnim" studentima i izuzetno niskom udjelu studenata koji završavaju studij u roku. Plaćanje školarine, tvrdi se, skratit će studiranje. U konačnici time bi se smanjili i javni i privatni troškovi visokog obrazovanja.

Ni za ni protiv: službene brojke o upisu i završavanju visokog obrazovanja

No masovno uvođenje školarina nije nešto što se tek razmatra. Školarine su već dugo sastavni i zastupljeni dio krajobraz visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Već je 1995. četvrtina, a 2001. polovica studenata studirala plaćajući školarinu. Danas je to slučaj sa 59% studenata. Dakle, pragmatične posljedice školarina trebale bi već biti dobro vidljive.

Na strukturnoj razini ekspanzija školarina nije rezultirala smanjivanjem broja studenata već, naprotiv, od 1994. naovamo došlo je do nezapamćene ekspanzije sudjelovanja u visokom obrazovanju (Matković, 2009a). Drugim riječima, većini mladih značajno je poboljšana vjerojatnost da upišu, a potom i završe studij. No ovaj opći pozitivan trend može sakrivati jedan drugi, odnosno mogućnost da je visoko

obrazovanje ostalo jednako nedostupno manjini koja si školarine ne može priuštiti. S druge strane, prosječno trajanje studija nije se izmijenilo, niti studenti koji plaćaju školarinu u prosjeku završavaju brže od ostalih, prema izvješćima Državnog zavoda za statistiku.

Provjera teza: studijski uspjeh u svijetlu postojećih školarina

No ovo su nalazi na makro razini, a obje ranije navedene pozicije temelje se na pretpostavljenom djelovanju školarina na individualnoj razini. Stoga je opravdano provjeriti njihovu utemeljenost prateći obrasce obrazovnih karijera studenata koji su prošlih godina plaćali školarinu za svoje školovanje i onih koji su studirali bez tereta školarine.

U nastavku ću ukratko prikazati nalaze rada koji sam tim povodom izradio s kolegicama Ivom Tomić i Majom Vehovec (Matković, Tomić, & Vehovec, 2010), kroz analize temeljene na nacionalno reprezentativnom uzorku od 725 (oko 1%) osoba koje su sveučilišni studij završile ili od njega odustale između 2003. i 2008. godine, u razdoblju kad je komercijalizacija već uznapredovala, a raširenost i iznos školarina bili bliski današnjoj. Namjera je rada bila ustanoviti kako su načini studiranja povezani s ishodima studiranja, prvenstveno njegovim završavanjem.

Školarine kao simptom: prethodni školski uspjeh primarna odrednica nejednakosti u završavanju studija

Prvi deskriptivni nalazi studije na tragu su teze o nejednakosti. Studenti koji plaćaju školarinu (redovni i izvanredni) studij rjeđe završavaju. Završnost za redovne studente koji ne plaćaju školarinu bila je 64%, za one koji plaćaju 58% i za izvanredne studente 49%. Također, studenti slabijeg socioekonomskog statusa (mjereno zanimanjem roditelja) imali su slabiju završnost. Dok je 70% upisane djece stručnjaka i menadžera u uzorku završilo studij, to je uspjelo tek 48% djece čiji roditelji nisu bili zaposleni ili su radili u jednostavnim i proizvodnim zanimanjima. Ove razlike nisu izuzetne ali su zamjetne.

No najviša završnost studenata koji ne plaćaju školarinu, a najniža onih koji studiraju izvanredno velikim dijelom ne proizlazi iz školarina nego iz prijemnih kriterija. Kandidati se pri upisu rangiraju prema prethodnom školskom uspjehu i prijemnom ispitu (odnosno državnoj maturi) koja testira njihove kompetencije iz za studij relevantnih područja. Najbolje rangiranim kandidatima bio bi omogućen upis bez plaćanja školarine, onim slabijima uz plaćanje, a najlošije rangiranim ostala bi upisna mjesta izvanrednih studenata (ukoliko ih smjer nudi). Kandidati uspješniji na prijemnom, odnosno uspješniji učenici u pravilu postaju i uspješniji studenti. Obzirom da su svi studenti koji plaćaju školarinu bili rangirani lošije od onih koji ne plaćaju studij, razlika u završnosti mora postojati ukoliko su prijemni postupak i prethodni školski uspjeh iole valjana mjera akademskih dispozicija. Doista, kad smo uključili prethodni školski uspjeh u naš analitički model, statistička veza završnosti i plaćanja školarine je nestala.

Socijalni status i rizik od odustajanja od studija

Za razliku od školarina, socioekonomski status ostaje odrednica završnosti čak i kada se uzme u obzir prethodni školski uspjeh i plaćanje školarina. Drugim riječima, od dva bruća sličnog prethodnog školskog uspjeha, veća je vjerojatnost da će studij završiti dijete stručnjaka nego poljoprivrednika. Teže je studirati kada je na raspolaganju manje resursa (materijalnih, kulturnih), nego kada obitelj može pomoći pri studiranju.

No koliko ovim socioekonomskim razlikama u završavanju studija doprinose upravo školarine? Da li upravo djeca slabijeg socioekonomskog zaleđa češće odustaju od studija ako plaćaju školarinu?

Paradoks: socijalne razlike u završnosti najvidljivije među studentima koji ne plaćaju školarine

Naši podaci kazuju da ne. Završnost studenata koji su plaćali školarinu bila je slična, bez obzira na socioekonomski status. Drugim riječima, među studentima slabijeg socioekonomskog statusa završnost je bila podjednaka kod onih koji su plaćali školarinu i onih koji nisu (iako su potonji imali bolji uspjeh u prethodnom školovanju). Neočekivano, razlike u završnosti prema socioekonomskom statusu bile su najbolje vidljive upravo kod studenata koji su studirali bez plaćanja školarina - među njima je studij završilo 76% djece stručnjaka i 40-49% djece nezaposlenih, poljoprivrednika ili radnika u jednostavnim i proizvodnim zanimanjima. S druge pak strane, u međudjelovanju s obiteljskim zaleđem, među studentima slabijeg socioekonomskog statusa plaćanje školarina robusno se pokazalo kao pozitivno povezano sa završavanjem studija.

Kako razumjeti to da su socijalne razlike u završnosti najveće baš među studentima koji ne plaćaju školarinu? Kada bi školarine predstavljale jedini trošak studija, teško da bi u ovoj skupini postojale tako velike socijalne razlike. No školarine su tek najvidljiviji element studijskih izdataka. Troškovi smještaja, prehrane i života tijekom studija zasjene troškove i najviše školarine na javnim visokim učilištima. Naše tumačenje nalaza je kako, za razliku od školarina koje su vidljive pri upisu, ukupni troškovi studija kao i (ne)adekvatnost instrumenata potpore za troškove studiranja nisu vidljivi pri upisu studija. Ohrabreni solidnim rezultatima na prijemnom ispitu i bez trenutnih troškova, studij upisuju gotovo svi kandidati slabijeg socijalnog statusa koji se kvalificiraju za upis bez školarine. No studentima slabijeg socioekonomskog statusa svi izdaci vezani uz studij postaju posve transparentni tek tijekom studija. Mnogi si ih tada ne mogu priuštiti i češće bivaju prisiljeni napustiti studij nego njihovi bolje stojeći kolege.

Školarine ipak barijera - ali pri upisu

Ali zašto studenti slabijeg socioekonomskog statusa koji su upisali studij uz plaćanje školarine - dakle trpe i taj dodatni izdatak - nemaju slabiju završnost od onih koji su oslobođeni plaćanja školarine? Po nama, objašnjenje je u tome da studij uz plaćanje upisuje tek jedan podskup svih studenata slabijeg socioekonomskog statusa koji su imali priliku upisati studij uz plaćanje. Suočeni sa školarinom pri upisu, studij su upisali samo oni koji su procijenili da imaju dovoljno resursa da školarinu plaćaju kroz narednih nekoliko godina. Dakle ova je skupina već pri upisu selektirana prema svojim financijskim mogućnostima.

To znači da školarine prvenstveno predstavljaju barijeru pri upisu, ali da mogućnost plaćanja školarine označava i bolje resurse za nošenje s ostalim troškovima studija - a time i solidniju završnost.

Ukidanje školarina pri upisu na studij uklonilo bi jednu prepreku i tako doprinijelo smanjivanju socijalnih razlika u pristupu visokom obrazovanju. No hoće li ti studenti jednom kada se upišu biti u mogućnosti završiti studij? Ili će se uslijed svih drugih troškova vezanih uz studiranje i studentski život često zateći u nemogućnosti financiranja svoga školovanja, te imati nisku završnost kao i prethodne generacije?

"Isplativost" plaćanja školarine nije jednaka priuštivosti

Otvaranje pristupa visokom obrazovanju za sve društvene slojeve ne može se ostvariti tek ukidanjem školarina već prvenstveno širim razvojem sustava potpora i stipendija usmjerenih onima koji bez njih ne bi mogli završiti studij. Takve potpore doprinose i učinkovitosti sustava. Naime, zagovornici plaćanja školarina i drugih studijskih troškova od strane samih studenata često to opravdavaju kao osobnu investiciju u obrazovanje čiji će osobni povrat studentima doći s vremenom, kroz lakše zapošljavanje i više plaće nakon studija.

Dio tvrdnje o isplativosti završenog studija (za sada) je neosporan (Matković, 2008, 2009b), ali pretpostavka o priuštivosti takve investicije za sve nije. Naime, mogućnost ulaganja u pet i više godina studiranja za npr. svoje dvoje djece nije jednaka za obitelj koja zarađuje pet ili petnaest tisuća kuna mjesečno. Za prve je situacija nerazmjerno teža i ta investicija je u odnosu na vlastita primanja relativno veća (možda i nepriuštiva), a školarina čini tek mali dio tog kolača. Ukoliko studij ne upišu ili ga ne uspiju završiti, šteta je i javna i privatna. Potonji primjer obitelji sa relativno dobrim primanjima htjeti će pak i moći (uz određena odricanja) priuštiti studij svojoj djeci bez obzira na školarine, stipendije i druge potpore, što znači da sa stajališta opće koristi potpore usmjerene njima predstavljaju "mrtav teret".

Zaključak

Temeljem ovih nalaza, stječe se dojam da uzak fokus na školarine kao prepreku završavanju studija u raspravi o pravu na visoko obrazovanje nije baš opravdan. Školarine mogu predstavljati značajnu prepreku pri odluci o upisu na studij. Onima koji studiraju one mogu biti značajno financijsko opterećenje i izvor stresa prilikom studija. Ali jednom upisanim studentima školarine same za sebe nisu značajnija odrednica završnosti studiranja. Ali socijalni status jest. Pitanje društvenih nejednakosti među studentima u pristupu, ali i mogućnosti završavanja studija neće biti prevladano sve dok se rasprava ne proširi i ne sagleda kroz ukupne troškove studiranja i mogućnost njihovog financiranja za sve kojima je to potrebno.

Na kraju, što u tom kontekstu može donijeti trenutna namjera da se prva godina upisuje bez školarina a studij se kasnije plaća prema uspjehu odnosno dinamici studiranja? I opet, to nije nešto što vrebava u nekoj dalekoj budućnosti, već je već među nama: dok prvo tek očekujemo, potonje je na velikom broju visokih učilišta realizirano prošlih godina u vidu trenda plaćanja upisa ECTS bodova. Iako ne čini ništa po pitanju troškova studentskog života, ovakvo rješenje bi zasigurno smanjilo barijere za upis u prvu godinu, koju će moći upisati mnogi koji prije to nisu mogli priuštiti. Ali se povećavaju potencijalni troškovi kasnije tijekom studija (ako student bude morao plaćati školarinu), čime se potencijalno povećava i ranjivost upravo onih koji će to teže moći priuštiti. Uz to, u potrazi za učinkovitošću sustava, požurivanje i kažnjavanje neuspjeha školarinom suštinski je nepravedno, jer "drugom šansu" pruža samo onima koji si je mogu financijski priuštiti, a oskudicom i financijskom prisilom "disciplinira" i "požuruje" prvenstveno studente slabijeg socijalnog statusa.

Doolan, K. i Matković, T. (2008). [Koga nema? – 0 \(ne\)jednakim mogućnostima u utrci za akademskim kvalifikacijama u Hrvatskoj](#). Institut za razvoj obrazovanja, kolumna Pravo na obrazovanje.

Matković, T. (2008). [Čemu služi diploma? Visoko obrazovanje i ishodi na tržištu rada](#). Institut za razvoj obrazovanja, kolumna Pravo na obrazovanje.

Matković, T. (2009a). Pregled statističkih pokazatelja participacije, prolaznosti i režima plaćanja studija u Republici Hrvatskoj 1991.-2007. Revija za socijalnu politiku, 16(2), 239-250.

Matković, T. (2009b). Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj.

Matković, T., Tomić, I., & Vehovec, M. (2010). Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj. Revija za socijalnu politiku, 17(2), 215-237.

Institut za razvoj
obrazovanja

O autoru: mr. sc. Teo Matković je asistent na Katedri za socijalnu politiku Studijskog centra socijalnog rada pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Kolumna Javne politike visokog obrazovanja: Ovaj tekst je objavljen u sklopu kolumne „Javne politike visokog obrazovanja“. Kolumna je glavna aktivnost projekta „Kampanja Pravo na obrazovanje“ koji provodi Institut za razvoj obrazovanja. H-Alter je partner na projektu, a projekt podupire Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Popis ostalih tekstova objavljenih u sklopu kolumne možete pronaći na internetskoj stranici www.iro.hr u rubrici „Kolumna“.